

УДК 903.02 (395+477.5)

Ліпна кераміка скифського часу Дніпро-Донецького Лісостепу: історія формування, систематизації та доля колекцій // К. Ю. Пеляшенко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 25 (998). – С. 98-113. Бібліогр. : 85 назв.

Стаття посвячена аналізу археологічних джерел скифського часу лісостепової частини басейну Дніпра та Східного Дону. Виділено чотири періоди в історії наукових розкопок, які тісно пов'язані з формуванням колекцій лепної посуду – найбільш яскравого етнокультурного індикатора. Розглянуті основні досягнення в систематизації керамічних колекцій та дана характеристика їх сучасного стану.

Ключові слова: Дніпро-Донецька Лісостеп, скифський час – VII – IV вв. до н.е., лепна посуда.

The article is devoted to the analysis of Scythian time archaeological sources of forest-steppe part of the watershed of Dnipro and Seversky Donets. The four periods in the history of scientific excavation are highlighted. They are closely associated with the formation of molded tableware collections, which are the most brightly ethno-cultural indicator. The main achievements in organizing of the ceramic collections are shown, the feature of their current situation is given.

Key words: Dnipro-Donetsk forest-steppe, Scythian time – VII – IV centuries BC, molded tableware.

УДК 94(477.54)

С. Я. ПІЛЯНСЬКИЙ, кандидат в аспірантуру, ПНУ ім. В. Стефаніка, (Івано-Франківськ)

ПРОБЛЕМАТИКА СПІЛЬНОГО ЖИТТЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ОБЩИН ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОУН-УПА, НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ, В ПЕРІОД 1939 – 1943 РР.

В статті висвітлюються основні моменти протистоянь і взаємодопомоги загонів ОУН-УПА, та Єврейських Общин, також проглядається участь Польських Армій. Висвітлюються життєві ситуації в концентраційних таборах. Також подані історіографічні матеріали які дають чітке історичне означення даної проблематики.

Ключові слова: Організація Українських націоналістів, Єврейська община, загони ZEGOTA, Концентраційні табори, співпраця, взаємодопомога.

Актуальність дослідження. Полягає в площині висвітлення проблем, які важко сприймаються в сучасному суспільстві. Дана тематика є гострим дискусійним питанням не тільки для істориків, але і для інших суспільних груп населення. Саме з огляду на дані і своєрідні історичні події в нашому суспільстві і досі не вщухають пристрасті минулої Другої Світової війни. Тому даний конфліктний історичний період потребує гуманних інтерпретацій і призм поглядів з погляду сьогодення.

Постановка проблеми. Останнім часом в українській історичній науці спостерігається помітне зацікавлення гострими історико-суспільними тематиками, зокрема – націоналізмом, антисемітизмом, і проблематикою їх зародження на

© С. Я. Пілянський, 2013

теренах зокрема західної України. Відповідну проблематику і основні її моменти в життєвих проявах ми окреслимо в даній статті.

Метою нашого дослідження є ревізія вітчизняної історіографії та історичної літератури на предмет вивчення, проблем життя ОУН-УПА у відносинах з Єврейськими общинами. Дослідити моменти зародження антисемітизму і негативних проявів націоналізму. Висвітлити моменти взаємодопомоги євреїв і українців у концентраційних таборах на теренах Західної України. Розглянути історіографічні описи даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. З початком 1990-х рр., з початком творення історії відвертої, правдивої і сприйнятної різними станами суспільства, у цей час також починає серйозно розвиватися історія дослідження проблематики часів Другої Світової війни, а в основному це вивчення проблеми, конфліктів та дружби українських націоналістів та жертв німецьких загарбників – єврейських общин. Саме такі теми потрібно вивчати і робити висновки, для того щоб помилки людей в історії не повторювались.

В цей період проходила боротьба між військами Польськими, військами Повстанських Націоналістичних Організацій, по території західної України і Єврейськими Общинами які утворювали свої бойові загони для самооборони і захисту від нацистів. Конфлікти між сторонами Польських Військ, Українських ОУН-УПА та загонами ZEGOTA, відображають ситуацію антисемітизму в загонах Польської та Української армії явищем яке було організоване і продумане чи це були приклади поодинокі ненависті до євреїв зі сторони етнічних українців, адже відомі приклади, коли представники єврейського народу були членами ОУН і боролися як проти Нацистів так і проти Червоної армії [5, с. 12-20].

Перші бойові дії та протистояння єврейських общин проти сторін які конфліктують, також поляків і українців, проти нацистів, відбувались уже в класифікації партизанської війни. Багатьом людям довелось витримати, і нажаль, багато не витримало, перших вбивств нацистської машини. А саме відкриття, на території Дистрикту «Галичина» концентраційних таборів і Гетто. Українських євреїв знищували в 3 етапи. На першому, з 22 червня 1941 року до зими 1941-42 рр., нацисти ліквідували переважну більшість євреїв рейхскомісаріату «Україна». На другому – протягом 1942 р. – були знищені майже всі євреї дистрикту «Галичина», генерального округу «Волинь-Поділля» рейхскомісаріату, а також «воєнної зони». На третьому – з початку 1943 р. до визволення України у жовтні 1944 р. – вбивали всіх євреїв, які ще залишилися живими [7, с. 94-114].

Нинішні Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області під час війни входили до складу дистрикту «Галичина», що був частиною генерального губернаторства – Польського. У Галичині Українській окупантами була задіяна так звана «польська» модель, яка передбачала створення довгострокових гетто, куди збирали євреїв із навколишніх місцевостей. «Гетто» – створені окупантами на українських землях були двох типів: «відкритого» і «закритого». Перший тип відрізнявся від другого відсутністю огороження й неповною ізольованістю євреїв від зв'язків із зовнішнім світом [10, с. 43-57].

Мешканці першого типу гетто, проживали у своїх квартирах разом з родичами. Тоді, як «Закриті» гетто, передбачали переселення всіх євреїв у чітко окреслений квартал або район міста, де вони знаходились би у «володінні» нацистів. Одним із найбільших, найстрашніших на Україні був Янівський табір у Львові. Тут було знищено понад 100 тис. в'язнів, серед них не тільки євреї. У таборі підібралися і керівництво і наглядачі – закоренілі нацисти і «вершки» есесівських бандитів. У неділю вони влаштовували собі розваги: виснажених бранців змушували бігати наввипередки по коридору, дехто, з есесівців, підставляли їм ноги, хто падав – стріляли. Страхітливим випробуванням були п'яні нічні оргії. Наглядачі вривалися у бараки, били, стріляли. Гауптштурмфюрер СС Габауер душив дітей і жінок, а чоловіків за видуману ним же провину – взимку заморожував у бочках з водою. Оберштурмфюрер Вільгауз жив у таборі з дружиною і донькою. Систематично стріляв з балкона канцелярії у в'язнів, потім передавав рушницю дружині, яка теж вправлялася у стрільбі. Іноді, щоб порадувати дев'ятирічну доньку, Вільгауз наказував підкидати дітей, а сам стріляв, як по мішені. Донька плескала в долоні і кричала: «Тату, ще! Тату, ще!» – а він стріляв [11, с. 74-95].

Що до «юденратів» – то у найбільшому в Україні «Львівському гетто», юденрат мав численні комітети, комісії, відділи, де працювало до 5000 осіб. На початку в гетто нараховувалось 137 тис. євреїв. Крім поліції яка трималась на українцях перебіжчиках-колаборантах та поляках, була створена і так звана єврейська поліція порядку, яку підпорядковували юденрату. Відділи і комітети юденратів відповідали перед німецькою владою за облік євреїв, збір податків, організацію медичних закладів, керували підприємствами на території гетто, виділяли людей на роботу і людей до страти. Так із 4-х керівників Львівського юденрату троє були страчені. Це доктори наук Ю. Парнас, Г. Лансберг, Е. Емерсон. Один із них був повішений, а юденрату подали рахунок для оплати мотузки, яку використали для страти. Єврейських поліцаїв також страчували по мірі ліквідації гетто, часто поліцаї які були за національністю українцями або поляками, перед смертю розуміли кого саме вони мали за керівників, а кого за ворогів, та їх все одно вбивали безжально [8, с. 156-190].

Становище різних народів в цих ситуаціях і позиції прибічників і противників початків процесу який відбувався на теренах Західної України для простих людей в даних уже історичних обставинах не піддавався, жодним правилам і здоровому глузду, люди просто не розуміли, «що робиться навкруги зі світом». Причин і наслідків сприяння зокрема окремих етнічних українців і Організації Українських Націоналістів у допомозі Нацистській Німеччині є зрозумілі – Українська незалежна Держава, але ціна жертв і помилок такої співпраці була надто високою, специфіку допомоги та час коли співпраця перестала бути вигідною українській національній стороні, а самі Націоналісти стали жертвами своєї політичної помилки разом зі своїми лідерами. В цей час були заарештовані лідери ОУН-УПА, Степан Бандера та Ярослав Стецько [9, с. 115].

Дане питання є доволі дразливим для істориків, участь українців, у антиєврейських акціях нацистської окупаційної влади. На Заході та в Ізраїлі закоренилося уявлення, що в Україні, як і в сусідніх Польщі та Румунії, здавна

поширений «антисемітизм особливої жорстокості», нібито навіть більший за той, що його виявило населення фашистської Німеччини. Російські історики також зазвичай закидають насамперед українським націоналістам відкриту колаборацію з нацистами та участь у масовому винищенні євреїв. Українські історики намагаються спростувати такі оцінки, які на їхній погляд – велике перебільшення [6, с. 15-20].

Водночас у секретних німецьких донесеннях часто з розчаруванням згадувалося про те, що українці не підтримують акцій проти євреїв. «Майже ніде населення не було втягнуто в дії проти євреїв», – йдеться в одному з донесень нацистської окупаційної влади. В іншому донесенні писалося: «Антисемітизму расистського та ідеологічного характеру в населення майже немає», та «...для репресій проти євреїв українському населенню бракує як верховодів, так і духовного запалу». Проте в перші місяці окупації німці намагалися створити враження, що масові страти євреїв є суто українською справою. Мовляв, то була реакція місцевого населення на столітнє гноблення українців євреями [9, с. 220-235].

На думку Ярослава Грицака, правда лежить десь посередині. Він вважає, що для виходу з цього замкненого кола забобонів та взаємної недовіри слід визнати факт, що «певна частина українського суспільства справді співпрацювала з німцями й допомагала їм у винищенні єврейського населення». Для організації та участі в екзекуціях нацисти використовували так звану допоміжну поліцію з числа місцевих жителів, що виконувала згадані функції не лише на українській території, але й у білоруських, польських і литовських гетто. Українські поліцаї були охоронцями в концентраційних таборах. Між українськими та єврейськими істориками триває дискусія про те, наскільки масовою була участь українців в антиєврейських акціях. Одні історики відстоюють думку, що це була маргінальна група злочинців та пристосуванців, тоді як історики з протилежного табору вважають, що антисемітизм був властивий більшості населення України. Ярослав Грицак вважає, що «стверджувати, ніби всі українці були антисемітами, так само несправедливо, як звинувачувати всіх євреїв у злочинах більшовицької влади» [2, с. 43-67].

Чітко розмежовувати життя в той момент, не можна, ті часи і про те, як різні невинні ні в чому люди, намагалися зрозуміти реалії часу в якому жили – саме так треба відображати реалії. Нам потрібно виявляти проблеми та моменти, «тісної співпраці народів», які протистояли нацистським загарбникам і катам. На мою думку потрібно висвітлювати той момент, що протистояння у військах ОУН було виключно особистісним, тобто вбивали євреїв з особистих і за допомогою впливу нацистів і це основні мотиви.

Яскравим прикладом взаємодопомоги є, коли член ОУН-б Іван Равлик, який займався організацією поліції на Львівщині, різко виступав проти єврейських погромів, за що разом з родиною був страчений гестапо. Йому інкримінувалася відмова від співпраці, на антипольському та антиєврейському напрямку. Багато для порятунку євреїв зробила Українська Греко-Католицька церква. Греко-католицькі священники вихрещували євреїв, щоб дати їм християнські посвідчення. Ченці-студити та василіяни переховували в монастирях сотні євреїв [4, с. 230]. Порятунком євреїв займалися також деякі православні священники, а також секти баптистів та адвентистів сьомого дня.

Активно протистояв винищенню євреїв митрополит Андрій Шептицький. Він надіслав відкритий лист до Гімmlера з протестом проти винищення євреїв та залучення до цих акцій української допоміжної поліції. Шептицький був єдиним священником такого рангу в окупованій Європі, який виступив на захист євреїв. На це не спромігся навіть тодішній Папа Римський Пій XII. У листопаді 1942 року Шептицький видав пасторського листа «Не убий», що засуджував будь-які види вбивства, але насамперед з політичною чи ідеологічною метою, як-то було у випадку з євреями. За згодою Шептицького значна кількість євреїв переховувалась у греко-католицьких монастирях і навіть у митрополичій резиденції. Шептицький наказав сховати понад 300 єврейських дітей та цінні єврейські документи [5, с. 215].

Роль ОУН у репресіях проти євреїв під час німецької окупації до кінця не досліджена, й в даний час трактується досить суперечливо. У програмних постановках II (Краківського) Великого збору ОУН-б, прийнятих у квітні 1941 року, засуджувалися погроми проти євреїв, оскільки вони відволікають від справжнього ворога — більшовицького режиму. Водночас у документах збору було твердження про те, що «євреї є найвідданішою опорою і авангардом московського імперіалізму в Україні». А з іншої сторони, за свідченнями польських істориків, бандерівці співпрацювали з айнзатцгрупами: передавали списки євреїв та брали участь у акціях винищення. Водночас західні історики, а також історики з Ізраїлю й України, цитують повідомлення німецьких джерел, що бандерівці в Центральній та Східній Україні займалися порятунком євреїв, зокрема давали їм фальшиві паспорти. Ярослав Грицак закидає керівникам ОУН дотримання позиції недовмляння щодо антиєврейських акцій: «Українське націоналістичне підпілля за весь час німецької окупації не видало жодного політичного документа, що засуджував би винищення єврейського населення» [3, с. 94]. Хоча існують свідчення, що Роман Шухевич, очоливши українське націоналістичне підпілля, видав наказ своїм офіцерам не брати участі в акціях проти євреїв.

Але єврейське населення як і вміло жити, так і вміло відстоювати своє право на життя. Зокрема, євреї були бійцями Радянської Армії, воювали у червоних партизанських з'єднаннях, польських – Армії Людовій і Армії Крайовой, що діяли на теренах Західної України. У лавах Радянської Армії боролось з нацизмом понад 400 тис. євреїв, 200 тис. із них загинуло, 157-ми було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, 72 з них були уродженцями України, 27 євреїв удостоїлись звання під час форсування Дніпра. У листопаді 1941 року створений за ініціативою крайового комітету «Координаційний українсько-польсько-єврейський комітет для допомоги ув'язненим», «ZEGOTA», надіслав німецькій владі меморандум, виступаючи проти запровадження гетто у Львові [6, с. 62-72]. Якщо ж почати лихословити то потрібно сказати, що приклади взаємної неприязні були напевно і в спільних українсько-єврейсько-польських загонах та це не переходило в колаборантські дії. Та в наш час ми повинні намагатися зрозуміти тих людей, у всіх їхніх вчинках, простити їх, і ніколи не допускати моментів неприязні які доводять до людських відчужень, що породжують нацизм чи фашизм.

І також констатуємо, з великою гіркотою, що єврейське населення помирало і через українські повстанські війська, через організацію ОУН. Так ОУН- УПА

допомагало нацистській Німеччині у їх гріховній справі – вбивстві людей. Але і вони схаменувались коли дізнались, що нацисти тримають в тюрмі їх лідера Степана Бандеру, влаштували полювання на Романа Шухевича, та було вже пізно, українські націоналісти створили негативний історичний прецедент, за який їм прикро і до наших днів. Та в глибині самої організації в той час творились дивні речі, чого коштує тільки один приклад, особистих стосунків-дружби проводирів ОУН-УПА, а саме Степана Бандери і його друга єврея і члена ОУН-б Ріхарда Ярого (Ріко Ярий), мама якого була єврейкою, яка народилась на чеській землі, а батько був чехом русинського походження. Що і дає нам основу для думок про те, що ОУН-УПА боролася проти всіх за свою Богом дану землю, інколи не дуже чітко розуміючи різницю між «Своїми» і «Чужими» [1, с. 12-20].

Висновки дослідження. Підводячи підсумки, можна сказати, що в даному історичному та історіографічному періоді та матеріалі який висвітлений розкрито проблематику спалаху антисемітизму переростання націоналізму у нацизм на теренах західної України. Також яскраво подані матеріали які свідчать, що навіть проводирі УПА не були антисемітами, багато людей з рядів УПА допомагали Євреям врятуватись і вижити, також проілюстровані негативні моменти життя Єврейських общин у гетто де вони ставали жертвами, також жертв нацизму – українців. Також основною тезою можна вважати думку одного з найкращих істориків України – Ярослава Грицака, що «українські націоналісти винні в тому, що ніде не задекларували свою не прихильність до антисемітизму і дій які творять нацисти, а коли зрозуміли свою помилку було вже пізно для них самих як лідерів УПА».

Список літератури: 1. *А. Подольський.* Тема Голокосту в сучасній українській історіографії: проблеми наукових досліджень та інтерпретацій.//Друга світова війна і доля народів України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції.-К.: Сфера, 2005. 2. *Грицак Я.* Українці в анти єврейських акціях під час Другої світової війни.//Часопис «ї».- Львів, 1996. 3. *Грицак Я.* Украинская историография: десятилетие перемен.- Ab Imperio.- № 3.-2003.- М., 2003. 4. *Катастрофа і опір українського єврейства: Нариси з історії Голокосту і Опору в Україні.-К, 1999.* 5. *Ковба Ж. М.* Людяність в безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки « остаточного розв'язання єврейського питання». Видання третє, виправлене і доповнене. - К., 2009. 6. *Лауер Венді.* Творення нацистської імперії та Голокост в Україні // Пер. з англ. Є. Ровного, С. Коломійця. - К.: Зовнішторгвидав України; Український центр вивчення історії Голокосту,К., 2010. 7. *Нариси з історії та культури євреїв України* — К., Дух і літера 2005. 8. *Омер Бартов.* Стерті. Зникаючі сліди євреїв Галичини в сучасній Україні // Пер. з англ. С. Коломійця. - К., 2010. 9. *П. Мірчук.* Українська повстанська армія. 1942-1952 рр.// Документи і матеріали. - Львів: "Просвіта", 1991. 10. *Фоєрман Юліуш.* Щоденник зі Станіслава (1941-1943 рр.) Пер. з польської. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 11. *Я. Хонігсман.* Катастрофа єврейства Західної України. - Львов, 1998 12. *Щоденник Львівського гетто.* Спогади рабина Давида Кахане.. — К.:Дух і літера, 2009.

Надійшла до редколегії 08. 05. 2013

УДК 94 (477.54)

Проблематика спільного життя єврейських общин та організації ОУН-УПА на території сучасної Західної України, в період 1939-1943 рр. / С. Я. Пілянський // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 25 (998). – С. 113-119. Бібліогр.: 12 назв.

В статье освещаются основные моменты противостояний и взаимопомощи отрядов ОУН-УПА, и Еврейских Общин, также просматривается участие Польских Армий. Освещаются жизненные ситуации в концентрационных лагерях. Также представлены историографические материалы которые дают четкое историческое определение данной проблематике.

Ключевые слова: Организация Украинских националистов, Еврейская община, отряды ZEGOTA, Концентрационные лагеря, сотрудничество, взаимопомощь.

The paper highlights the main points of confrontation and mutual UPA detachments, and Jewish communities, as well as watching part of the Polish Army. Highlights the life situations in concentration camps. Also filed historiographic materials that give a clear definition of historical perspective.

Key words: Organization of Ukrainian Nationalists, the Jewish community, groups ZEGOTA, cooperation, assistance.

УДК 94:314.148(477.54) «XVIII/XX»

М. Ю. ТАХТАУЛОВА, аспірант кафедри політичної історії НТУ «ХПІ»

ДО ПИТАННЯ НОМІНАЦІЇ ХАРКІВСЬКИХ ВУЛИЦЬ: ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКА ТА РЕГІОНАЛЬНА СКЛАДОВІ НА РУБЕЖІ XIX-XX СТ.

У статті автор досліджує специфіку найменування вулиць Харкова на рубежі XIX-XX століть з точки зору впливу загальноросійської та регіональної складових на культурне та суспільне життя міста. Простежує роботу міської думи у формуванні урбанімічного простору міста. Автор аналізує основні джерела формування топонімічної мапи Харкова в окреслений період.

Ключові слова: топонімічний простір, урбанонім, вулиця, Харківська міська дума

Актуальність дослідження. Місто – це особливим чином організований, залюднений життєм простір-час. Він формується діяльністю людей, ментальністю, культурою, біографіями, життєвими стратегіями та повсякденними потребам жителів міста. Ці фактори складають основу рукотворних міських ландшафтів. Складовою такого ландшафту виступає топонімічна мапа міста. Продукти діяльності попередніх поколінь присутні як символічні аспекти міста, як культурно-історичне нашарування їх життєдіяльності у знаковій формі. Це становить символічний простір міста – його особливий «текст», який ми читаємо на вуличних табличках. Топонімічні міські об'єкти вплітаються в життя міщан, стають особисто значущими місцями – локусами особистісного буття. Тому звернення до питання номінації вулиць міста викликає сьогодні значний суспільний та науковий інтерес.

Постановка проблеми. Свідченням зростання суспільного інтересу до окресленої проблеми є значне збільшення кількості публіцистичних та наукових

© М. Ю. Тахтаулова, 2013